

påståenden om att humaniora skulle vara ett politiskt vänsterorienterat forskningsområde och att hon i nästan samma kritiska utandning föreslår att det humanvetenskapliga utbildningsområdet borde krympas. I mina ögon ser det misstänkt "ungerskt" ut, utan att jag för den skull vet att det är så. Men oavsett Hallbergs motiv är påståendet så pass allvarligt att det fordrar belägg innan det förs fram, inte minst mot bakgrund av Larssons sannolikt riktiga förmodan att förtroendet för humaniora är mer känsligt för störningar än annan vetenskap.

En gemensam kvalitet hos båda författarna är deras förmåga att formulera sina ärenden fäordigt och distinkt. Där har emellanåt alltför pratiga humanvetare en hel del att lära.

ARNE JARRICK

LITTERATUR

Bremmer, Magnus. 2019. "Den frånvarande humanisten kan vitalisera vårt fantasilösa idéklimat". *Dagens Nyheter*, 15 mars.

Hammar, Isak. 2019. "Den klassiska folkbildaren kanske tillhör historien". *Dagens Nyheter*, 22 mars.

Holm, Poul, Arne Jarrick och Dominic Scott. 2015. *The Humanities World Report*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Spinoza och jag

Rebecca Goldstein. Översättning Svante Skoglund. Fri tanke 2019. 182 s. ISBN 978-91-8858-936-1

Det är vanligt i nutida läsningar av Spinoza att se hans filosofi som en föregångare till vissa samtida tankeströmningar eller ideologier. Rebecca Goldsteins bok *Betraying Spinoza: The Renegade Jew Who Gave Us Modernity*, nyligen översatt till svenska som *Spinoza och jag*, tillhör tydligt denna trend – som originaltiteln också signalerar.

Goldsteins Spinoza reduceras huvudsakligen till två saker: extrem rationalist och sekularist. Spinozas extrema rationalism förklaras av hans ovillkorliga tilltro till den tillräckliga grundens princip, så benämnd av Leibniz, enligt vilken alla fakta har orsaker som förklarar varför de är så som de är. Enligt Goldstein är denna princip hjärtat i Spinozas system, som strävar efter vad hon kallar "radikal objektivitet". Enligt denna radikala objektivitet är målet med filosofi att uppnå en rationell syn på den nödvändighet som bestämmer allt i naturen i enlighet med naturens lagar. Eftersom människor, inklusive deras med-

vetanden, är del av naturen lika mycket som allt annat, följer också människors tankegångar, känslor och vilja vissa naturlagar. Det finns ingen fri vilja enligt Spinoza, eftersom det inte finns någonting slumpmässigt. Extrem rationalism innebär också extrem determinism.

Genom att förstå hur allt följer från den ursprungliga orsaken, Substansen eller Gud eller Naturen, vilken till och med är orsak till sig själv (*causa sui*), blickar man in i den allmänna och eviga nödvändigheten och ser hur också man själv är en del av det gudomliga och hur man hör ihop med allt annat i den oändliga verkligheten eller Naturen. Enligt detta synsätt handlar förståelse om att se hur saker och ting följer från vissa orsaker: att förklara är att blottlägga orsaker. Detta handlar inte bara om en vetenskaplig eller rationell syn på verkligheten utan Spinoza lovar även att den förnuftiga blicken, *sub specie aeternitatis*, kommer att leda till största mänskliga tillfredställelse och lycka (*beatitudo*). Det är denna förnuftets religion som blir grunden till Spinozas sekularism, understryker Goldstein, och som även är innebörden av *modernity* i originaltiteln: rationalism och sekularism.

Men varför skapade Spinoza det mest ambitiösa och mest rigorösa filosofiska systemet i den västerländska historien? undrar Goldstein. Det är sökandet efter svaret på denna fråga som är den riktiga kärnan i boken. Svaret knyts dessutom ihop med Goldsteins personliga livshistoria, färgad både av hennes uppfostran i ett ortodox judiskt samfund i New York och av hennes senare roll som universitetslärare i filosofi. Det var i hennes ungdoms *yeshiva*-skola som Goldstein först hörde talas om Spinoza. Även om läraren använde Spinoza som ett varnande exempel på vad som kan hända när man börjar ifrågasätta de heliga texterna, kände Goldstein en viss personlig samhörighet och sympati med den unge Spinoza som ändå försökte visa hänsyn till andra personers känslor, trots att han själv tvivlade på den ortodoxa läran och till slut blev bannlyst från församlingen. Men när Goldstein senare började undervisa om de kontinentala rationalisterna, Descartes, Spinoza och Leibniz, blev det svårt för henne att knyta an den extrema rationalisten med den historiska Spinoza som hon hade hört berättas om i *yeshiva*-skolan. Hur hörde de två ihop? På vilka personliga problem är Spinozas filosofi ett svar?

Goldstein menar att varje försök att förstå Spinoza utifrån hans egen partikulära historiska situation är ett svek mot Spinoza. Detta eftersom Spinozas rationalism, enligt Goldstein, förnekar vikten av den personliga identiteten: när vi blir fullkomligt rationella, betyder våra slump-

mässiga egenskaper, som kön, ålder, nationalitet och religion, ingenting, eftersom de inte bestämmer vårt vara i relation till det eviga och oändliga nätverk av orsaker som uttrycker den gudomliga kraften, och som gör oss till vad vi i grunden är – delar i den gudomliga Naturen. Det enda som är viktigt är våra rationella idéer och den handlingskraft som de ger.

Den starka dikotomin mellan radikalt objektiva förnuft och slumpmässiga personliga identiteter som Goldstein presenterar ger oss ett fascinerande narrativ – men tyvärr ett narrativ som i högre grad är en fängslande historia än en rimlig tolkning av Spinozas tänkande. Problemet med Goldsteins redogörelse för Spinozas förnuftsbegrepp och den välkända geometriska presentationen i Spinozas huvudverk *Etiken* är att hon identifierar allt som är förnuftigt med logikens lagar och *a priori*-deduktioner från första principer. Hon fokuserar endast på presentationen av sanna idéer och försummar helt förnuftets roll för upptäckandet av sanna eller rationella idéer (eng. *logic of discovery*). I tidigmodern tid fanns en substantiell diskussion om relationen mellan den analytiska metoden med vilken vi upptäcker sanna idéer och den syntetiska metoden som oftast används för att presentera upptäckterna. Den paradigmatisksyntetiska metoden var den geometriska metoden.

Spinoza är dessutom tämligen explicit med att förståelsen av rationella idéer är beroende av en stöttande miljö som ger oss möjlighet att utveckla vårt förstånd. Med andra ord: även om Spinoza tänker sig att rationella idéer på bästa sätt presenteras enligt den logiskt-kausala kedjan som organiserar naturen, kan vi bli rationella på många olika sätt. Dessa beror ofta på personliga omständigheter och det stöd som vi får från andra människor. Slutligen menar Spinoza att allt som leder fram till korrekta idéer är rationellt, vilket innebär att även religion och föreställningsförmåga kan vara förnuftiga.

Följaktligen ser jag ingenting som krockar med Spinozas tänkande i Goldsteins försök att hitta den personliga bakgrund som möjliggjorde utvecklingen av hans rationella idéer, ingenting som går emot Spinoza. Tvärtom – Goldsteins försök är inte bara helt i enlighet med den tillräckliga grundens princip, utan också med Spinozas egna hermeneutiska principer som han presenterar i det sjunde kapitel av *Teologisk-politisk traktat*. Man kan möjligen förlåta Goldstein hennes partiska läsning i och med att boken ändå handlar om *Spinoza för henne*. Det som hon hittar som huvudorsak till Spinozas extrema rationalism är hans erfarenheter som medlem i ett samfund av *marrano*-judar som hade lidit

oerhört mycket under spanska och portugisiska inkquisitioner och som desperat sökte efter sin ortodoxa judiska identitet i sextonhundralets Amsterdam.

Goldstein beskriver i detalj historien om den ökande förföljelsen mot judar i senmedeltida Europa, en förföljelse som kulminerade i förbud mot judar i England 1290, i Spanien 1492 och i Portugal 1497. På grund av förföljelse och våld kunde judar endast praktisera sin religion i hemlighet. Detta ledde till att de blomstrande lärorna i talmud, torah och den kabbalistiska mystiken, vilka hade utvecklats på den Iberiska halvön under den moriska medeltiden, gick förlorade. När sefardiska judar kom till Amsterdam efter flera hundra år av förföljelse hade de tappat sina ortodoxa judiska vanor och tro och var därför tvungna att kalla in rabbiner från Venedig, det dåvarande centrumet för judisk kunskap.

Återkomsten till det ortodoxa judiska livet och identiteten var dock inte alltid lätt. Goldstein understryker att det fanns en schism mellan olika rabbiner i Amsterdam. En av dem var starkt messiansk, en annan kabbalist, och en tredje rationalist och alla hade olika tolkningar av vägen till frälsning. Dessutom fanns det reformister och oliktankare i församlingen, av vilka den mest kända var Uriel da Costa (1585–1640). Da Costa väckte stor kontrovers i Spinozas barndom, blev bannlyst flera gånger och utförde slutligen ett demonstrativt självmord på gatan. En viktig skillnad mellan da Costa och Spinoza, menar Goldstein, är dock att även om den förste såg problem med den dåvarande religionen var det endast den senare som kunde föreställa sig den radikala lösningen att leva utan religion.

Det som Spinoza såg i lika hög grad hos judarna som hos de ortodoxa kalvinisterna var deras uteslutande frälsningslära med en stark dikotomi mellan oss, de frälsta, och dem, de andra, kättarna. Med personliga erfarenheter av de destruktiva konsekvenserna av jakten efter ortodoxa identiteter, vände Spinoza sig mot alla trosuppfattningar som antog vissa personliga egenskaper som grund för privilegier (om de så vore epistemologiska, moraliska eller politiska). Den enda grunden för frälsning, menade Spinoza, är ökad förståelse och det sociala samarbete som förnuftet möjliggör. När vi betar oss enligt förnuftet har vi alla samma vilja och samma mål, vilket är att öka mänsklig förståelse och handlingskraft. Den största lyckan följer av detta, nämligen känslan av enighet med den eviga ändlösa naturen som vi människor är en del av.

Med sin läsning av Spinoza som sekulär rationalist positionerar Goldstein sig i en tradition som kopplar Spinoza framför allt till upplysningen

– den mest kända av dessa nutida tolkningar är Jonathan Israels arbete om den radikala upplysningen. För Goldstein är Spinoza den tänkare som inte bara förekom vetenskaplig naturalism och sekularism utan även den vars principer om tolerans upphöjdes, genom John Locke, till Förenta staternas konstitution. Det finns dock en annan Spinoza: den som medger att förnuftet har begränsningar och som understryker att för att kunna leva tillsammans måste vi skapa gemensamma praktiker som kanaliserar våra oförnuftiga känslor, begär och vilja till allmän nytta – snarare än till egoistisk konkurrens eller exkluderande identitetspolitik. Och där är religion och ideologi inte bara fruktbara utan även nödvändiga.

Till sist tycker jag att den svenska översättningen flyter på väl och fångar polemiken i originalet. Det finns dock vissa faktafel i originaltexten som inte kommenteras i översättningen. På s. 97 beskrivs 1620-talet som en tid ”då Spinoza ännu var ett litet barn”, fastän Spinoza är född 1632. I kronologin (på s. 188) presenteras en felaktig lista på de verk som ingår i Spinozas *Opera posthuma*. (*Teologisk-politiska traktat* ingår inte här eftersom det redan hade publicerats, utan det politiska verk som ingår är det oavslutade *Politisk traktat*, Spinozas sista arbete.) Det mest alvarliga felet är dock att Goldstein glömmer bort datumet för Spinozas bortgång och kommenterar vissa brev som om de vore skrivna under hans sista dagar (s. 118). Detta kommenteras av översättaren i en not, men konstigt nog inte där felet först förekommer. Således använder Goldstein ett brev från 1665 för att låta läsaren tro att Spinoza i brevet kommenterar händelser som ägde rum 1672, vilket naturligtvis inte är fallet (s. 168).

KASPER KRISTENSEN

Världen själv

Ulf Danielsson. Fri Tanke 2020. 199 s. ISBN 978-91-8858-987-3

Författaren till denna bok är en framstående professor i teoretisk fysik, men de idéer och problem som här diskuteras är till stor del filosofiska. Det är i och för sig inte så konstigt, med tanke på att författaren redan i första kapitlet hävdar att allt är fysik. Han diskuterar också allt möjligt. Jag ska inte här beröra det han säger om sådana finesser som Gödels teorem, Schrödingers katt, Russells paradox, schackspelande program, mångvärldstolkningen av kvantmekaniken, Löwenheim-Skolems teo-